

Т. М. Вітренко-Хрустальова,
здобувач кафедри економічної політики ХарPI НАДУ,
м. Харків

ОСОБЛИВОСТІ ТА НАПРЯМКИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ В РІЗНИХ КРАЇНАХ

Розглянуто особливості та напрямки державного регулювання інноваційного розвитку економіки в різних країнах. Виділено проблемні аспекти системи державного регулювання інноваційного розвитку економіки за кордоном. Надано пропозиції щодо удосконалення механізмів державного регулювання інноваційного розвитку економіки України з урахуванням існуючого зарубіжного досвіду.

Ключові слова: державне регулювання, інноваційний розвиток, національна інноваційна система, науково-технічний прогрес, кластери.

Науково-технічний прогрес у сучасному глобалізованому світі стає найважливішим чинником забезпечення стійкого економічного розвитку, оскільки він підвищує динамізм соціально-економічних систем і господарюючих суб'єктів, укріплює національну безпеку держав. Одним із найважливіших завдань державного регулювання в умовах відкритої ринкової економіки є підвищення конкурентоспроможності компаній як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках, а стратегічним напрямом забезпечення конкурентоспроможності є використання досягнень науки і техніки, матеріалізованих в нововведеннях та інноваціях.

Визначенню ролі держави в стимулюванні інноваційного розвитку економіки в різних країнах присвятили свої публікації А. С. Гальчинський, В. М. Геєць, А. Дагаєв, А. К. Кінах, В. П. Семиноженко, О. А. Динкін, Н. І. Іванова та ін. [2; 4; 6]. Однак чимало питань стосовно напрямків адаптації світового досвіду державного регулювання інноваційного розвитку економіки в Україні залишаються недостатньо дослідженими.

Метою дослідження є визначення сутності та напрямків державного регулювання інноваційного розвитку економіки в різних країнах, а також можливого їх адаптування до національних умов.

Розвинені країни протягом останніх двох-трьох десятиріч переходять до нової стратегії стимулювання інновацій, що передбачає збільшення витрат

на НДДКР за допомогою створення інноваційної інфраструктури, тобто єдиного наукового та інноваційного простору, розширення горизонтальної і вертикальної координації інноваційної політики, посилення її регіональної спрямованості. У той же час розвивалося розуміння того, що наука, як головне джерело нововведень, не є замкнутою, ізольованою університетами і науковими центрами системою, а органічно вбудована в економічні процеси, що відбуваються в рамках національних держав, в галузях господарства, в великих корпораціях і в малих компаніях, утворюючи так звані національні інноваційні системи (НІС).

Найпростіша модель, що описує взаємодію елементів НІС, припускає, що роль приватного сектора полягає в створенні технологій на основі власних досліджень і розробок і ринковому освоєнні інновацій, а роль держави полягає у сприянні виробництву фундаментальних знань (в університетах) і комплексу технологій стратегічного характеру, а також в створенні інфраструктури і сприятливого інституційного клімату для інноваційної діяльності приватних компаній.

Національні інноваційні системи різних країн істотно відрізняються між собою. Більш того, перед НІС різних країн може ставитися різна мета. Так, наприклад, у Франції основним завданням НІС є створення додаткових робочих місць, а у Німеччині - розвиток прогресивних технологій.

І все ж основною метою національних інноваційних систем є забезпечення стійкого економічного розвитку і підвищенні якості життя населення шляхом:

- створення додаткових робочих місць, як у сфері науки, так і у сфері виробництва і послуг;
- збільшення надходжень до бюджетів різних рівнів за рахунок розширення обсягів виробництва наукоємної продукції і збільшення доходів населення;
- підвищення освітнього рівня населення;

- перенесення виробництв, в першу чергу екологічно шкідливих, в країни третього світу;

- вирішення власних екологічних і соціальних проблем за рахунок використання новітніх технологій [5].

У кожному конкретному випадку стратегія розвитку НІС визначається макроекономічною політикою, що проводиться державою, нормативно-правовим забезпеченням, формами прямого і непрямого державного регулювання, станом науково-технологічного і промислового потенціалу, внутрішніх товарних ринків, ринків праці, а також історичними і культурними традиціями і особливостями.

У частині регулювання розвитку НІС держава відповідає за:

- встановлення рамкових умов розвитку інноваційного бізнесу;
- розробку стратегії інноваційного розвитку економіки;
- прогнозування технологічного розвитку і визначення на цій базі науково-технологічних пріоритетів;
- підтримку розвитку інноваційної інфраструктури;
- розробку і реалізацію заходів щодо непрямого і прямого стимулювання інноваційної діяльності;
- участь в розвитку сфери досліджень і розробок, при цьому пріоритет належить фундаментальній науці.

Крім того, НІС розглядається як один з основних інструментів регіонального розвитку [3].

Як показує досвід різних країн, для успішного становлення НІС необхідні такі умови: стабільність системи державного управління сферою досліджень і розробок; чітка постановка мети і завдань; формування державної інноваційної політики та її нормативно-правове і ресурсне забезпечення; взаємодія центральної і регіональної влади; рівноправна участь науки, промисловості і бізнесу в реалізації інноваційної політики.

У промислово розвинених країнах для досягнення державної мети щодо взаємодії держави, науки і промисловості та реалізації стратегії

інноваційного розвитку економіки використовуються три основні інструменти.

Перший – державний контракт, який застосовується, якщо придбання державою результатів НДР приносить йому безпосередню вигоду або користь. При цьому не виключається можливість передачі придбаного продукту третій стороні. Підписання контракту за винятком спеціально обумовлених ситуацій є підсумком конкурсу. В процесі робіт за контрактом представник держави має право контролювати хід виконання роботи, коректувати їх.

Другий, найпоширеніший інструмент, – грант. Він легалізував іншу форму відносин між державою і науково-дослідним сектором, а саме – підтримку або стимулювання державою наукових досліджень, розробок – фінансами, власністю, послугами. Причому передбачається, що до закінчення робіт за грантом держава не має права контролювати і втручатися в процес їх виконання, термін якого обмовляється спеціальною угодою. Грант часто застосовується для підтримки досліджень і розробок з боку держави, якщо результати робіт носять невизначений характер або не можуть принести безпосередню користь (вигоду) в найближчому майбутньому.

Третій інституційний інструмент – кооперативна угода. У ньому державі належить право контролю за проведенням робіт, чітко розподіляються права і внесок учасників угоди. Кооперативна угода служить важливим інструментом організації кооперативних процесів між приватним і державним секторами, визначення форм сумісного інвестування і розподілу отриманого результату [1].

При цьому у Великобританії, Бельгії, Данії, Португалії, Німеччині створені центри з кооперації університетів і промисловості, міждисциплінарні центри, інноваційні центри з передачі нових технологій малому і середньому бізнесу. Як правило, вони діють на регіональній основі.

Серед програм партнерства можна назвати: в США – «Програма передових технологій» (Advanced Technology Program – АТР), у Франції –

«Схеми досліджень і інноваційних технологій» (Reseaux de recherche et d'innovation technologiques), в Австралії – «Гранти для кооперативних дослідницьких центрів» (Cooperative Research Centre Grants). У Росії програмну діяльність, подібну Американській АТР, проводить Російський фонд технологічного розвитку (РФТР).

Розвиток кооперації в інноваційній сфері в розвинутих країнах набув широкого розмаху в 90-х рр. ХХ ст. У державній інноваційній політиці починає превалювати кластерна філософія – держава концентрує зусилля на підтримці існуючих кластерів і створенні нових сітей компаній, які раніше не контактували між собою. Кластери – це географічна концентрація взаємозв'язаних компаній, спеціалізованих постачальників, сервісних компаній, фірм з близьких галузей і асоційованих інститутів (таких як університети, організації зі стандартизації, торгові асоціації і регулюючі органи), що відносяться до певної сфери.

Держава при цьому не тільки сприяє формуванню кластерів, але і саме стає учасником мережі. Кластерні стратегії широко використовуються у Великобританії, Німеччині, Данії, Нідерландах, Фінляндії і низці інших країн. Наприклад, у Німеччині з 1995 р. діє програма створення біотехнологічних кластерів Bio Regio. У Великобританії уряд визначив райони навколо Едінбурга, Оксфорда і Південно-східної Англії, як основні регіони розміщення біотехнологічних фірм. У США також спеціалізація на регіональному рівні допомагає зростанню продуктивності і інноваціям. Наприклад, у Каліфорнії розташовані: в Кремнієвій долині – динамічні кластери компаній, що спеціалізуються в мікроелектроніці і біотехнологіях, в Сан-Франциско – кластер мультимедійних компаній, в Лос-Анджелесі – кластер оборонних і аерокосмічних компаній, у Сан-Дієго – кластер фармацевтичних компаній і компаній - виробників аналітичних приладів [10].

Державні органи в Японії також стимулюють нововведення шляхом розвитку інноваційної інфраструктури, а саме шляхом застосування такої ефективної форми економічної децентралізації як процес «кластеризації»,

який забезпечує координацію дій різних секторів в області науки і технологій. Кластер в Японії служить своєрідним місцем, де розвивається діалог бізнесу з урядом і іншими інститутами з таких проблем, як підготовка фахівців і кваліфікованих робітників, розвиток спеціалізованої інфраструктури, оптимізації регулюючих заходів, розробка і розвиток необхідних технологій в університетах [5].

Японська модель інтеграції науки і виробництва, науково-технічного прогресу передбачає також (разом з «кластеризацією») будівництво міст-технополісів, в яких зосереджуються науково-дослідні і дослідницько-конструкторські роботи (НДДКР) і наукоємне промислове виробництво. Найважливішими особливостями технополісів є взаємопов'язане вирішення завдань з модернізації традиційних для даного регіону галузей промисловості і вихід їх на сучасний рівень, вибір наукових напрямів, які визнані пріоритетними для даного технополісу, випереджаючий розвиток виробничої інфраструктури і створення найсприятливіших умов для співробітників, фахівців і жителів міст, на базі яких вони формуються. Всемірно підкреслюється соціальна спрямованість технополісу та задоволення потреб населення.

Слід зазначити, що уряди різних країн відіграють значну роль в створенні змішаної приватно-державної інформаційної інфраструктури – найважливішої складової організаційно-економічного механізму державного стимулювання інноваційних процесів. Це значно покращує доступ до інформації, перш за все патентної, для малого і середнього бізнесу.

Так, створення технологічних парків є головним чинником успішної діяльності індійських компаній на ринку інформаційного забезпечення, які спеціалізуються на розробці інформаційних технологій. Діючим у рамках цих парків фірмам надається:

- право на безмитне ввезення товарів;
- іноземним фірмам – право на створення під їх повним контролем індійських відділень;

- звільнення від сплати податку на прибуток протягом 10 років;
- пільгове розмитнення і отримання експортних ліцензій [6].

У Німеччині, Данії, Нідерландах, Фінляндії до найважливіших елементів інфраструктури, орієнтованих на стимулювання інноваційних процесів, відносяться наукові парки, нові технологічні стандарти, кластерні проекти, а також регіональні центри комерційної реалізації винаходів, які здатні здійснювати відповідні маркетингові заходи. У Німеччині, наприклад, реалізацією запатентованих винаходів з 1995 р. займається Гамбургський патентно-інноваційний центр, створений місцевою торговою палатою. У Великобританії діюча з 1993 р. програма «Передбачення» ставить за мету загальне з приватною промисловістю визначення перспективних ринків і технологій на найближчі 10-20 років, а також заходів, необхідних для збереження міжнародної конкурентоспроможності країни [4; 8].

Як свідчить світовий досвід, державна політика відносно НДДКР і інновацій здійснюється в різних формах. Найбільш часто застосовуються такі методи, як надання підприємствам права на використання нових технологій, розроблених в державному секторі або за умов фінансового сприяння держави в університетах та інших навчальних закладах (трансфер технологій), а також різні форми державної фінансової підтримки.

Останні можна умовно розділити на чотири основні категорії:

- пряме бюджетне фінансування на основі грантів, контрактів (держзамовлення), пільгових позик;
- непряме стимулювання за рахунок відмови держави від частини податкових надходжень у формі податку на доходи (прибуток) приватних підприємств в обмін на інвестування у сферу НДДКР з урахуванням встановлених державою пріоритетів;
- заохочення ризикових капіталовкладень в нові інноваційні проекти і забезпечення необхідних для цього економічних умов;
- надання державою гарантованих позик або акціонерна участь в бізнесі, тобто фактичний розподіл інноваційних ризиків з приватним

сектором [7; 8].

Хоча всі перераховані форми державної підтримки використовуються сьогодні в тій або іншій пропорції більшістю розвинутих країн, найбільше розповсюдження отримали перші дві.

Так, за останні 20 років у різних країнах (США, Канаді, Франції, Швеції, Нідерландах, Австралії) проведено низку наукових досліджень з вивчення ефективності податкових пільг на макро- і мікрорівнях. Як правило, вони підтверджують, що такі пільги ведуть до додаткових інвестицій на проведення НДДКР в приватних компаніях. Простежується тенденція до збільшення масштабів використання механізмів податкового стимулювання в науково-технічній політиці розвинутих країн, оскільки один долар податкових пільг дає приблизно один долар додаткових капіталовкладень в сферу НДДКР [2].

Про різноманітність підходів до податкового стимулювання НДДКР корпорацій в розвинутих країнах свідчать дані таблиці [9].

Таблиця

Податкові пільги, які надаються державою корпораціям у сфері НДДКР

<i>Вид пільг</i>	<i>Об'ємні пільги*</i>	<i>Прирістні пільги*</i>	<i>Змішані пільги</i>
Податкові кредити, які знижують нарахований податок на прибуток	Канада Італія Республіка Корея Нідерланди	Франція Японія Мексика США	Португалія Іспанія
Податкові списання, які зменшують базу для нарахування податку на прибуток	Данія Великобританія	Норвегія Бельгія	Австралія Австрія Угорщина

* *Об'ємні пільги відносяться до всієї суми витрат на НДДКР за поточний податковий період, прирістні – до приросту таких витрат у порівнянні з середніми витратами в законодавчо встановленому відрізку часу в попередні роки.*

До того ж у більшості країн, підприємства, які працюють з прибутком можуть зменшити свою оподатковану базу на величину понесених в поточному році кваліфікованих (згідно зі встановленими державою

критеріями) інноваційних витрат, а у ряді держав - навіть на величину, що перевищує ці витрати.

Отже, світова практика свідчить, що держава є основним ініціатором створення національних (державних) інноваційних систем і забезпечує їх розвиток. В даний час в розвинутих країнах світу в основному закінчується формування національних (державних) інноваційних систем, орієнтованих на побудову постіндустріального суспільства. Вирішальна роль в управлінні цим процесом належить державі, яка, з одного боку, встановлює правила функціонування НІС, а з іншого - забезпечує необхідну ресурсну підтримку, включаючи фінансування.

Узагальнення світового досвіду створення сприятливого інноваційного середовища і державного регулювання інноваційних процесів з урахуванням особливостей окремих країн, що досягли позитивних результатів, дозволяє виявити найраціональніші підходи і інструменти для використання в українській практиці стимулювання інноваційної діяльності. Це особливо актуально в даний час, коли в країні йдуть пошуки оптимальної моделі господарського розвитку, розробляються основи національної інноваційної системи, здатної генерувати і комерціалізувати зростаючий потік нововведень, конструюються механізми відбору і реалізації перспективних інноваційних проектів. Тенденції розвитку світової економіки переконливо показують, що у України не може бути іншого шляху розвитку, окрім формування економіки, заснованої на знаннях, тобто економіки інноваційного типу. Від масштабів і результатів інноваційної діяльності залежать майбутнє України, її місце у світовій економіці й міжнародному розподілі праці. Недооцінка цієї обставини вже в найближчі роки може привести до того, що Україна буде витіснена зі світового ринку високотехнологічної продукції, що не дозволить підвищити сучасні стандарти рівня життя населення і забезпечити безпеку держави в цілому. Тому державне стимулювання інноваційної діяльності в Україні повинне

статі основним чинником економічного зростання, що й буде предметом подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Бекетов Н. Перспективы развития национальной инновационной системы России / Н. Бекетов // Вопросы экономики. – 2004. – № 7. – С. 96–106.
2. Дагаев А. Налоговое стимулирование инноваций в предпринимательском секторе экономики / А. Дагаев // Проблемы теории и практики управления. – 2004. – № 3. – С. 80–86.
3. Иванов В. В. Территории высокой концентрации научно-технического потенциала в странах ЕС / В. В. Иванов, Б. И. Петров, К. И. Плетнев. – М. : Сканрус, 2001. – С. 145–153.
4. Инновационная экономика / под ред. А. А. Дынкина, Н. И. Ивановой. – М. : Наука, – 2004. – 287 с.
5. Инновационный менеджмент : учеб. пособие / под ред. П. Н. Завлина, А. К. Казанцева, Л. Э. Миндели. – СПб. : Наука, – 2000. – 354 с.
6. Інноваційна стратегія українських реформ / А. С. Гальчинський, В. М. Геєць, А. К. Кінах, В. П. Семиноженко. – К. : Знання України, 2002. – 336 с.
7. Леонтьев Л. И. О формах и методах стимулирования инновационной деятельности / Л. И. Леонтьев. – М. : РИЦ ИСПИ РАН, 2001. – С. 125–129.
8. О механизме трансфера технологий // Проблемы теории и практики управления. – 1999. – № 5. – С. 65–71.
9. Raising EU R&D Intensity. Report of European Commission by an Independent Expert Group. – L. : Office of official publications, 2003.
10. Science, Technology and Innovation. – 1999. – № 2. – P. 6.

Vitrenko-Khrustaljeva T. N. Features and directions of state regulation in innovative development of economy in different countries.

In the article the features and directions of government control of innovative development of economy in different countries are considered. The problem aspects of the system of government control of innovative development of economy abroad are selected. Directions of improvement of machineries of government control of innovative development of economy of Ukraine taking into account existent foreign experience are offered.

Key words: government control, innovative development, national innovative system, scientific and technical progress, clusters.

Витренко-Хрусталева Т. Н. Особенности и направления государственного регулирования инновационного развития экономики в разных странах.

В статье рассматриваются особенности и направления государственного регулирования инновационного развития экономики в разных странах. Выделены проблемные аспекты системы государственного регулирования инновационного развития экономики за границей. Предложены направления усовершенствования механизмов государственного регулирования инновационного развития экономики Украины с учетом существующего зарубежного опыта.

Ключевые слова: государственное регулирование, инновационное развитие, национальная инновационная система, научно-технический прогресс, кластеры.